

AMAND, BAVON ET LES AUTRES

Kritische bedenkingen bij een overbodig boek over de vroegste geschiedenis van Gent

Georges DECLERCQ

De stichting en de vroegste geschiedenis van de Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdijen vormen ongetwijfeld het meest netelige probleem dat de Gentse vroege middeleeuwen stellen aan de hedendaagse historicus. Dit is in wezen nog een gevolg van de bij wijlen hevige animositeit die zowat 1000 jaar geleden heerste tussen de "Bavelingen" en de "Pieterlingen". Rond de vraag welke van beide kloosters het oudste was en dus de eigenlijke stichting van de hl. Amandus, kwam het in de 10de-11de eeuw immers tot een berucht conflict tussen de twee abdijen ¹. Om deze strijd in het eigen voordeel te beslechten, namen beide partijen daarbij hun toevlucht tot het fabriceren, vervalsen of interpoleren van oorkonden, annalen, heiligenlevens, abtenlijsten en zelfs grafschriften. Ook schrikten ze er niet voor terug om die bronnen die gunstig waren voor de tegenpartij in het voordeel van de eigen instelling aan te passen of ze desnoods zelfs te vernietigen. Het resultaat van deze schier eindeloze reeks vervalsingen en tekstmanipulaties is een bijna onontwaarbaar kluwen van tegenstrijdige en tendentieuze teksten, die het voor de moderne historici bijzonder moeilijk maken een juist inzicht te verwerven in de ontstaansgeschiedenis van de twee kloosters. Omwille van de overvloed aan beschikbare bronnen heeft de Sint-Pietersabdij in dit dispuut lange tijd de voorkeur van de historici weggedragen, totdat A. Verhulst in 1953 in een ophefmakend artikel in dit tijdschrift met verve de sindsdien algemeen aanvaarde stelling verdedigde dat de Sint-Baafsabdij de oudste van de twee abdijen was, terwijl Sint-Pieters slechts een secundaire stichting zou geweest zijn ². Recent onderzoek verricht door A. Verhulst en mijzelf heeft

¹ Voor dit conflict is men nog steeds aangewezen op de weliswaar oude, doch waardevolle studie van O. HOLDER-EGGER, *Zu den Heiligengeschichten des Genter St. Bavosklosters*, in *Historische Aufsätze dem Andenken an G. Waitz gewidmet*, Hannover, 1883, pp. 622-665.

² A. VERHULST, *Over de stichting en de vroegste geschiedenis van de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdijen te Gent*, in *H.M.G.O.G.*, n.r., VII (1953), pp. 1-51.

evenwel uitgewezen dat er voldoende gronden zijn om de balans weer in het voordeel van de Sint-Pietersabdij te laten kantelen ³.

Het laatste woord over dit probleem is dus zeker nog niet gezegd en onlangs heeft de Duitse mediëvist W. Mohr (Saarbrücken) zich eveneens in de discussie gemengd met de publicatie van een boek, waarvan de titel de lading slechts ten dele dekt: *Studien zur Klosterreform des Grafen Arnulf I. von Flandern. Tradition und Wirklichkeit in der Geschichte der Amandus-Klöster* (Mediaevalia Lovaniensia. Series I/Studia XXII, Leuven University Press, 1992, VIII+155 pp.). In tegenstelling tot wat de titel doet vermoeden, komt de kloosterhervorming van graaf Arnulf I (918-965) enkel in het slothoofdstuk (pp. 123-148) aan bod en wat daar te lezen valt, beperkt zich bovendien hoofdzakelijk tot de hervorming van de Gentse abdijen (en dan nog enkel tot bepaalde aspecten ervan). Het grootste deel van het boek handelt in feite over de oorsprong van de Gentse Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdijen en voornamelijk over de traditievorming daarrond (pp. 55-121), waarbij de auteur ook de nodige aandacht besteedt aan de tradities over het ontstaan van de abdij van Elnone (Saint-Amand-les-Eaux) (pp. 19-53)⁴. Het geheel wordt ingeleid door een kort hoofdstuk over de "Politische Aspekte am Rande des Reformwerkes Graf Arnulfs I." (pp. 1-18), waarin de auteur een verward betoog houdt, dat sterk beïnvloed is door het laat-13de-eeuwse *Chronicon Sancti Bavonis* van Jan van Tielrode (met bijgevolg een discussie over de vermeende keizerlijke burcht in Gent en de onvermijdelijke Ottogracht).

Nu zijn er tot op heden reeds behoorlijk wat mogelijke theorieën over het ontstaan van Sint-Pieters en Sint-Baafs naar voor gebracht, maar de poging die Mohr in dit boek ondernomen heeft, overtreft werkelijk alles. Volgens hem zou immers geen van de beide Gentse kloosters zijn ontstaan aan Amandus te danken hebben. Wel zou Amandus in de "vorkarolingische Siedlung" Gent (het *castrum Gandavum* uit de *Vita Bavonis*) op de plaats van de huidige kathedraal (de vroegere Sint-Janskerk) een kerk en een

³ A. VERHULST - G. DECLERCQ, *Het vroeg-middeleeuwse Gent tussen de abdijen en de grafelijke versterking*, in J. DECAVELE (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, pp. 37-59.

⁴ De discrepantie tussen titel en inhoud wordt op p. 19 als volgt verklaard: "Zum Verständnis der Klosterreform Graf Arnulfs I. ist eine entsprechende Kenntnis der Entwicklung der Tradition über den Missionar-Bischof Amandus erforderlich, denn der Graf deutet in seiner diesbezüglichen Urkunde für das Kloster Blandinium eine Zurückführung der Verhältnisse auf dessen Zeit als seine Zielsetzung an"; zie ook p. VII waar Mohr staelt dat "der Zeitpunkt noch verfrüht ist" om "eine möglichst umfassende Darstellung des Reformwerkes des Grafen Arnulf I. von Flandern zu geben".

"Missionarszentrum" (respectievelijk de *basilica* en het *clericorum coenobium* uit dezelfde bron) gesticht hebben. Deze "missiepost" kende slechts een kortstondig bestaan, want "nachdem die Christianisierung und die Besiedlung Flanderns fortgeschritten waren, wurde das Missionarszentrum überflüssig" (p. 121). Uit een hergroepering van de missionarissen ontstonden dan de beide Gentse abdijen, de ene gesticht door Bavo, de andere door een zekere Johannes, doch "über den Zeitpunkt der Entstehung von zwei Klöstern in Gent lässt sich keine Gewissheit mehr gewinnen" (p. 121). In zijn ijver schrapte Mohr ook de beroemde abdijs Elnone uit de kloosterstichtingen die traditioneel worden toegeschreven aan Amandus. Hier zou Amandus hoogstens een kerk gebouwd hebben waarin hij later begraven werd. Pas rond het midden van de 8ste eeuw zou Elnone dan uitgroeien tot een "klösterliche Institution" door toedoen van abt Giselbert, die later bisschop van Noyon werd. De Amandustraditie van de Gentse abdijen zou berusten op een overname van de Amandusverering die in de tweede helft van de 8ste eeuw in Elnone gepropageerd werd. De beroemde Einhard, die onder Lodewijk de Vrome (814-840) lekeabt van zowel Sint-Pieters als Sint-Baafs was, zou verantwoordelijk zijn voor deze overname, waarvan het uitgangspunt volgens Mohr moet worden gezocht in het gedicht van Alcuinus waarin Bavo als leerling van Amandus wordt bestempeld. In de Sint-Baafsabdijs vond deze traditie nog tijdens het abbatiaat van Einhard haar neerslag in de *Vita Bavonis* en in de tweede helft van de 9de eeuw zou de Sint-Pietersabdijs zich op haar beurt een Amandustraditie geschapen hebben door abt Johannes (de eigenlijke kloosterstichter volgens Mohr) eveneens als een discipel van Amandus voor te stellen. De omstrede abt Florbert uit de *Vita Bavonis*, die beide Gentse abdijen later opeisten als hun eerste, door Amandus zelf aangestelde abt, "wurde" - aldus Mohr - "erfunden um eine engere Verbindung beider Klöster zur Persönlichkeit des Amandus herzustellen" (p. 121).

Al deze stellingen zijn ongetwijfeld zeer origineel (de aankondigingsfolder had het al beloftevol over "eine Fülle von neuen Erkenntnissen"), doch bij het lezen van het boek wordt vlug duidelijk dat ze op drijfzand gebouwd zijn. Het gemak waarmee Mohr zijn theorieën verkondigt, is immers omgekeerd evenredig aan zijn kennis terzake. Dit geldt niet alleen voor de lokale toestand in Gent (waarover straks meer), maar ook voor de algemene ontwikkeling waarin de activiteit van Amandus en de vroegste geschiedenis van de twee Gentse abdijen dient te worden gesitueerd. Het is meer bepaald bijzonder opvallend dat de auteur blijkbaar geen goed begrip heeft van het vroegmiddeleeuwse kloosterwezen en van de wijze waarop de kerstening gebeurd is. In weerwil van de bronnen die Amandus voorstellen als een kloosterstichter en een vertegenwoordiger van het zgn. Iro-Frankisch monachisme, komt Amandus in dit boek naar voor als iemand die nauwelijks

of zelfs geen binding had met het monachisme en zich uitsluitend bezig hield met "reines Missionswerk" (p. 52) ⁵. De *fratres* die de *Vita Amandi* als gezellen van Amandus vermeldt, zijn voor Mohr dan ook geen monniken, maar priesters of *clerici*. In dezelfde gedachtengang poogt hij in de teksten - waarbij vroege en late bronnen voortdurend dooreengehaspeld worden - de zgn. "monastieke" terminologie (*monasterium*) te scheiden van de zgn. "clericale" (*coenobium, templum, fratres, basilica*), om aldus het oorspronkelijke beeld van de zendeling Amandus te kunnen reconstrueren, los van de monastieke beeldvorming waarvoor de "Mönchsklöster" Elnone, Sint-Baafs en Sint-Pieters z.i. verantwoordelijk zijn. Deze cartesiaanse benadering van de toenmalige terminologie is echter volledig in tegenspraak met de vroegmiddeleeuwse realiteit, die in de periode voor de hervormingen van Lodewijk de Vrome (816/17) in zekere zin een soort "monastisch-klerikale Symbiose" (R. Schieffer) kende, en daarmee gepaard gaande een terminologische verwarring, die het in veel gevallen onmogelijk maakt gemeenschappen van monniken te onderscheiden van die van *clerici* ⁶.

Dat Mohr zich hiervan schijnbaar niet bewust is, vloeit onmiskenbaar voort uit zijn gebrekkige kennis van de vakliteratuur. Het basiswerk van F. Prinz over het vroegmiddeleeuwse kloosterwezen uit 1965 ⁷ vermeldt hij slechts eenmaal en dan nog maar terloops (p. 66 n. 57). Van de recentere, nochtans in hoofdzaak Duitse literatuur hierover, heeft hij zo te zien geen weet. Ook op andere vlakken heeft Mohr duidelijk geen last van een teveel aan eruditie. Zo kent hij betreffende Gerard van Brogne, de centrale figuur in de kloosterhervorming van Arnulf I, de studies van A. Dierkens en D. Misonne niet ⁸, terwijl hij voor de oorsprong en de vroegste geschiedenis van de abdij Elnone blijkbaar nooit gehoord heeft van het boek van H. Platelle ⁹. Dat hij niet op de hoogte is van de recente literatuur over de door hem besproken - en vaak mishandelde - bronnen verbaast na dit alles vanzelfsprekend niet

⁵ Op p. 67 lezen we bijv. "dass Amandus in seiner Wirksamkeit nicht von Mönchen unterstützt gewesen war und dass es daher nur um ein Missionswerk ging".

⁶ R. SCHIEFFER, *Die Entstehung von Domkapiteln in Deutschland*, Bonn, 1976, pp. 125-131; O.G. OEXLE, *Forschungen zu monastischen und geistlichen Gemeinschaften im Westfränkischen Bereich*, München, 1978, pp. 120-133.

⁷ F. PRINZ, *Frühes Mönchtum im Frankenreich. Kultur und Gesellschaft in Gallien, den Rheinlanden und Bayern am Beispiel der monastischen Entwicklung (4. bis 8. Jahrhundert)*, München-Wenen, 1965.

⁸ A. DIERKENS, *Abbayes et Chapitres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles). Contribution à l'histoire religieuse des campagnes du Haut Moyen Age*, Sigmaringen, 1985, pp. 197-259. Van de talrijke studies van D. MISONNE vermelden we hier enkel *Gérard de Brogne et sa dévotion aux reliques*, in *Sacris Erudiri*, XXV (1982), pp. 1-26 en *Gérard de Brogne*, in *D.H.G.E.*, XX, kol. 724-740.

⁹ H. PLATELLE, *Le temporel de l'abbaye de Saint-Amand des origines à 1340*, Parijs, 1962.

AMAND, BAVON ET LES AUTRES

meer ¹⁰, evenmin als het feit dat hij de publicaties van A. Verhulst - "dem Spezialisten der Genter Geschichte" (p. VIII) - slechts ten dele geraadpleegd heeft ¹¹. De archeologische literatuur over Gent is hem zelfs helemaal vreemd, maar dit belet hem niet om hierover op p. 72 toch een erg boude uitspraak te doen, die de Gentse stadsarcheologen allicht met verstomming zal slaan; hij heeft het daar nl. over de "vorkarolingische Siedlung" bij de huidige kathedraal "in der moderne Ausgrabungen eine Zelle Bavos festgestellt haben" (sic) ¹². Elders (p. 12) neemt hij het bestaan van een burcht in Gent tijdens de 9de eeuw aan onder verwijzing naar de toch niet meer zo recente studies van Hirsch (1875) en Vanderkindere (1902). Van de halfcirkelvormige versterking langs de Schelde, die in 1988 archeologisch werd vastgesteld, is in dit boek echter geen spoor te bekennen ¹³.

De manier waarop hij de bronnen hanteert, is navenant en kan allesbehalve als een schoolvoorbeeld van historische kritiek bestempeld worden. Hij gaat uit van een soort alternatieve lectuur van de *Vita Amandi prima* (8ste eeuw) en de *Vita Bavonis* (vroeg 9de eeuw)¹⁴ en stelt zich tegenover relatief oude en waardevolle bronnen (bijv. het *Liber Traditionum* van Sint-Pieters uit het

¹⁰ Op pp. 37-41 bespreekt hij bijv. de annalistische bronnen van de abdij Elnone (o.m. de *Annales Sancti Amandi*) zonder melding te maken van N. SCHRÖER, *Die Annales S. Amandi und ihre Verwandten. Untersuchungen zu einer Gruppe karolingischer Annalen des 8. und frühen 9. Jahrhunderts*, Göppingen, 1975.

¹¹ Onder de niet vermelde artikels van A. VERHULST bemerken we vooral *Kritisch onderzoek over enkele aantekeningen uit het Liber Traditionum der Sint-Pietersabdij te Gent in verband met het oudste grondbezit der Sint-Baafsabdij te Gent*, in *H.K.C.G.*, CXIX (1954), pp. 143-181 en *De restauratie van de abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs te Gent tijdens de 10e eeuw*, in *Feestbundel D.P. Blok*, Hilversum, 1990, pp. 336-342.

¹² Deze bewering vloeit, zoals blijkt op p. 79, voort uit een verkeerde interpretatie van de studie van A. VERHULST, *Probleme der Stadtkernforschung in einigen Flämischen Städten des Früh- und Hochmittelalters*, in H. JÄGER (ed.), *Stadtkernforschung*, Keulen-Wenen, p. 281.

¹³ Zie hierover A. VERHULST - G. DECLERCQ, *Proeve van historische interpretatie van de vroegmiddeleeuwse halfcirkelvormige gracht te Gent*, in *Stadsarcheologie*, 14 (1990), nr. 4, pp. 68-74.

¹⁴ Mohr identificeert daarbij het in c. 22 van de *Vita Amandi prima* als stichting van Amandus vermelde *coenobium*, waarvan de naam niet megedeeld wordt (doch waarin algemeen - en terecht - Elnone vermoed wordt), met het *clericorum coenobium* dat volgens c. 4 van de *Vita Bavonis* door Amandus gesticht werd in het *castrum Gandavum* (cf. pp. 27-28, 50, 53, 80). De bewering van Mohr dat Elnone in de *Vita Amandi prima* niet als "klooster" vermeld wordt, doch enkel als begraafplaats van Amandus (p. 28 en 33 met verwijzing naar c. 26 van de *Vita* waar Elnone als *locus* wordt aangeduid), is in flagrante tegenspraak met het door hem niet geciteerde c. 25 van de *Vita Amandi prima* waar uitdrukkelijk sprake is van het *monasterium cui vocabulum maiores indidere Helnonem* alsook van de *monachus Chrodobaldus, praepositus* van dit *monasterium* (*M.G.H.*, *SS. Rer. Mer.*, V, p. 448).

midden van de 10de eeuw) ronduit hyperkritisch op, terwijl hij anderzijds gretig gebruik maakt van laattijdige en hoogst bedenkelijke geschriften zoals de *Annales Sancti Bavonis* (14de eeuw) en vooral het *Chronicon Sancti Bavonis* van Jan van Tielrode (late 13de eeuw), dat door een Duits mediëvist, O. Holder-Egger, ooit omschreven werd als "eins der kläglichen Machwerke, welches die mittelalterliche Historiographie aufzuweisen hat"¹⁵. Mohr heeft tevens de neiging om, van zodra iets niet past in zijn redenering, overall te pas en te onpas interpolaties te zien. De lijst van aldus gewraakte bronnen is indrukwekkend: de *Vita Amandi prima* (pp. 23 en 25)¹⁶, de *Vita Eligii* (pp. 20-21), de *Suppletio Milonis* (pp. 29 en 38), het zgn. Testament van Amandus (pp. 34-36 en 49-50, "falls nicht das ganze Testament eine Fälschung ist"), de *Annales Sancti Amandi breves* (p. 41), de *Vita Bavonis* (p. 73), de valse oorkonde van bisschop Transmar van Noyon voor Sint-Pieters uit 941 (pp. 113 en 120), de *Sermo de adventu sanctorum Wandregisili, Ansberti et Vulframni* (pp. 94-95) en zelfs het *Chronicon Sancti Bavonis* van Jan van Tielrode (pp. 94-95). Zijn redenering over de vermeende interpolatie in beide laatstgenoemde werken is vrij merkwaardig. De algemeen aanvaarde opvatting over de filiatie tussen de *Sermo de adventu ...* en de kroniek van Jan van Tielrode is de volgende. Een paar passages zijn identiek in de twee bronnen en dit is eenvoudig te verklaren doordat Jan van Tielrode de in Sint-Pieters geschreven *Sermo de adventu ...* als bron gebruikt (of eerder misbruikt) heeft en daarbij bepaalde passages, die in zijn model betrekking hadden op Sint-Pieters, op bedrieglijke wijze op zijn eigen klooster, de Sint-

¹⁵ O. HOLDER-EGGER, *Zu den Heiligengeschichten*, p. 659. Zie over deze kroniek ook V. FRIS, *Bibliographie de l'Histoire de Gand depuis les origines jusqu'à la fin du XVIe siècle*, Gent, 1907, pp. 52-53: "Jean de Thielrode est plein de l'esprit de mensonge qui régnait auparavant dans son cloître; non pas seulement parce que son ouvrage est imprégné des anciennes falsifications et des légendes hagiographiques de son couvent, mais à cause de ses audacieuses impostures. Sa chronique est d'ailleurs une arme de polémique dirigée contre les Blandiniens".

¹⁶ In navolging van vroegere auteurs beschouwt Mohr c. 14 van deze *Vita*, dat niet op Gent, maar op Doornik betrekking zou hebben, als een interpolatie en hij voegt er meteen c. 15, dat handelt over de bekering van de inwoners van de *pagus Gandao* en de stichting van kerken en kloosters, aan toe. In zijn optiek was het eerste bezoek van Amandus aan het Gentse, verhaald in c. 13 van de *Vita*, immers een "Misserfolg" (pp. 23 en 27) en kende de zending pas bij een tweede poging succes, toen hij het in c. 22 vermelde *coenubium* stichtte. De ganze argumentatie van Mohr komt niet enkel te vervallen omdat hij c. 22 ten onrechte op Gent van toepassing acht (zie hiervoor n. 14), maar ook omdat onlangs fragmenten ontdekt werden van een *Vita Amandi antiqua*, die als bron fungeerde voor de *Vita Amandi prima*. Zie over deze bron A. VERHULST - G. DECLERCQ, *L'action et le souvenir de saint Amand en Europe centrale. A propos de la découverte d'une Vita Amandi antiqua*, in M. VAN UYTFANGHE - R. DEMEULENAERE (eds.), *Aevum inter utrumque. Mélanges offerts à Gabriel Sanders*, Steenbrugge-Den Haag, 1991, pp. 503-526.

Baafsabdij, heeft toegepast ¹⁷. Mohr heeft het daar blijkbaar moeilijk mee: "Es ist doch sehr fraglich anzunehmen, ein Autor aus dem Bavo-Kreis habe von einem Autor aus dem Blandinium-Kreis wörtlich abgeschrieben" (pp. 94-95) en hij meent - wat m.i. absurd is - "dass es hier um spätere Zusätze eines am Streit der beiden Klöster an sich Unbeteiligten gehen könnte, der vielleicht andeuten wollte, wie beide Seiten mit den gleichen Mitteln Unterschiedliches zu erweisen suchten"(p. 95).

In de vroegmiddeleeuwse oorkondenleer munt Mohr al evenmin uit. Dit blijkt reeds bij de bespreking van het zgn. Testament van Amandus uit 674/75 dat Mohr op zijn minst als geïnterpoleerd beschouwd, zo het al geen volledig falsum is dat in de 9de eeuw werd vervaardigd "zur Unterstützung einer sich in Elnone entwickelnden Amandus-Tradition" (p. 34). Uit het feit dat in het eschatocol van dit stuk enerzijds sprake is van Amandus als "maker" en onderschrijver van de oorkonde (*Ego Amandus peccator hanc epistolam a me factam consensi et subscripsi*; ervoor staat in de corroboratie al *manu propria subter subscripsi*), terwijl anderzijds Baudemundus als "vervaardiger" en schrijver ervan wordt aangeduid (*Quam epistolam fratri nostro Baudemundo presbitero fieri rogavimus*; helemaal op het einde staat de zgn. schrijversregel *Ego Baudemundus peccator, iubente domno meo Amando, hanc epistolam deliberationis suae scripsi et subscripsi*), leidt Mohr af dat hier twee verschillende versies van deze tekst in elkaar geschoven werden: de ene vervaardigd en onderschreven door Amandus, de tweede door Baudemundus (pp. 35-36). Dit getuigt van een totaal onbegrip van de toenmalige geplogenheden, want de betrokken formuleringen (het onderschrift van de oorkonder en de *subscriptio* van de schrijver) zijn normaal in het oorkondenwezen van die tijd ¹⁸. Bovendien verliest hij hier het fundamentele onderscheid tussen de geestelijke en de materiële auteur van een tekst volledig uit het oog. Ook de door Mohr het meest aangevochten passage in dit document, waarin Amandus bepaalt dat hij na zijn overlijden in het *monasterium* Elnone wenst te worden begraven, is niet zo abnormaal als hij ons wil doen geloven, want het privilege van bisschop Audomar van Terwaan voor de abdij van Sint-Bertijns uit 663 bevat een zeer gelijkende passus¹⁹.

Zijn onwetendheid op diplomatisch vlak komt eveneens tot uiting in de manier waarop hij het beroemde *Liber Traditionum* van de Sint-Pietersabdij

¹⁷ Cf. O. HOLDER-EGGER, *Zu den Heiligengeschichten*, pp. 664-665.

¹⁸ Zie bijv. M. GYSSELING - A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, I, s.l., 1950, nrs. 1, 3 en 5.

¹⁹ Cf. E. EWIG, *Das Privileg des Bischofs Audomar von Térouanne von 663 und die Anfänge der Abtei Sithiu*, in IDEM, *Spätantikes und Fränkisches Gallien. Gesammelte Schriften*, II, München, 1979, pp. 518-519.

(midden 10de eeuw) behandeld heeft. In feite heeft hij deze nochtans meer dan belangrijke bron volledig verwaarloosd. Hij maakt er nauwelijks gebruik van en zo hij dit al doet, is het gewoon om ze verdacht te maken en ze zonder al te veel plichtplegingen onmiddellijk weer terzijde te schuiven. Dit is bijv. het geval als hij, in weerwil van de vermelding van de *pagus Gandao* in de *Vita Amandi prima* (8ste eeuw), poogt aan te tonen dat de Gentse gouw niet bestaan heeft voor het midden van de 9de eeuw. Het *Liber Traditionum* bevat echter zowel voor de Merovingische als de Karolingische periode meerdere attestaties van deze gouw, maar daar weet Mohr wel raad mee. In één geval (de schenking van Ingelwara uit de vroege 8ste eeuw) bemerkt hij kortweg dat er van deze schenking twee zeer verschillende versies bestaan, "so dass dieses Beispiel keinen ausschlaggebenden Wert besitzen dürfte" (pp. 19-20). Bij de talrijke dubbele gouwvermeldingen (in de zin van *in pago Tornacinse seu Gandinse*) vermoedt hij gewoon een manipulatie vanwege de samensteller van het *Liber Traditionum*, bedoeld om de oorspronkelijke gouwvermeldingen (zonder Gent dus in de optiek van Mohr) aan te passen aan de situatie in zijn eigen tijd (p. 24). Tenslotte stellen we vast dat hij een aantal andere bewijsplaatsen voor het bestaan van een afzonderlijke Gentse gouw (o.m. de schenking van Childela uit de late 7de eeuw) zo te zien eenvoudig "vergeten" is te vermelden. De in het *Liber Traditionum* opgenomen reeks aankopen (met goud) door Amandus en abt Florbert vinden evenmin genade in de ogen van Mohr. Op basis van tekstkritische en bezitshistorische argumenten heeft A. Verhulst destijds op overtuigende wijze aangetoond dat deze aankopen, die kunnen gesitueerd worden ten N.O. van Gent op het grondgebied van de huidige Gentse deelgemeente Oostakker, geen betrekking hebben op de Sint-Pietersabdij, maar wel op de oudste bezitsverwervingen van de latere Sint-Baafsabdij²⁰. Voor Mohr, die Amandus verwerpt als stichter van Sint-Baafs en Florbert als een fictieve figuur beschouwt, moeten deze notities er natuurlijk aan geloven. Zonder kennis te hebben van de net aangehaalde studie van A. Verhulst maakt hij er dan ook korte metten mee. Hij ziet deze notities als een uiting van het conflict tussen Sint-Pieters en Sint-Baafs, beschuldigt dientengevolge de samensteller van het *Liber Traditionum* van vooringenomenheid, bemerkt dat in twee van deze notities niet eens sprake is van een klooster, vindt de formulering in een andere notitie zonder meer verdacht ("eine ungewöhnliche Formulierung, die eher wie eine zweckdienliche Hinzu-

²⁰ A. VERHULST, *Kritisch onderzoek over enkele aantekeningen*, pp. 143-181. Voor de inhoudelijke interpretatie van deze notities en de lokalisering van de betrokken goederen, zie IDEM, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*, Brussel, 1958, pp. 119-144 (met kaart I).

AMAND, BAVON ET LES AUTRES

fügung klingt")²¹ en stelt tenslotte vast dat in de samenvatting van de bevestigingsoorkonde van koning Clovis II het incarnatiejaar verkeerd is (659 i.p.v. 639). Kortom, zo concludeert hij, "der ganze Sachverhalt gibt also keine Sicherheit über die Existenz eines Abtes Florbert in Blandinium zur Zeit des Amandus" (p. 70). Het is nauwelijks voorstelbaar, maar in amper 21 regels weet Mohr zich zonder enig ernstig argument te ontdoen van de belangrijkste bron voor onze kennis van het Gentse in de Merovingische tijd. Met andere Merovingische aantekeningen uit het *Liber Traditionum* (zoals de schenking van Sint-Pieters-Aaigem aan Amandus door koning Dagobert I) is het zo mogelijk nog erger gesteld, want ze komen niet eens aan bod in het boek van Mohr.

Bij het verkondigen van zijn theorieën laat Mohr zich evenmin hinderen door enige kennis van de lokale topografie van Gent. Zoals bekend bevond de Sint-Baafsabdij zich aan de samenvloeiing van Leie en Schelde. Op gezag van Jan van Tielrode plaatst Mohr dit klooster evenwel "in das Tal der Leie" en ter verklaring van deze afwijking van de huidige toestand voegt hij eraan toe "dass die Schelde damals in der Stadt Gent weiter südlich als heute floss und demnach östlich vom Bavokloster sich mit der Leie vereinigte" (p. 62); waarbij in een voetnoot nog de volgende verantwoording hoort: "was nach der heutigen Forschung bereits erkannt ist" (sic). Deze bijzonder merkwaardige interpretatie van de Gentse vroegmiddeleeuwse hydrografie is echter nog maar het begin, want onmiddellijk daarna wordt het helemaal te gek als Mohr het klaar speelt om de Sint-Janskerk (de huidige kathedraal) zowaar te vereenzelvigen met de H. Kerstkerk (de vroegere parochiekerk van het Sint-Baafsdorp waarvan de resten onlangs werden blootgelegd in de Sint-Machariuswijk) (pp. 62-65)! Uitgangspunt voor zijn bijzonder verwarde en compleet absurde redenering hierover, die het bevattingsvermogen van een lezer met een "normale" kennis van het Gentse verleden zwaar op de proef stelt, is de passage uit de *Vita Bavonis* waarin sprake is van het bouwen van een kerk in het *castrum Gandavum* door de hl. Amandus. Sinds het onderzoek van A. Verhulst weten we dat met de aanduiding *castrum Gandavum* een versterking bedoeld werd (of overblijfselen ervan) op of bij de plaats *Ganda* aan de samenvloeiing van Leie en Schelde (m.a.w. op de

²¹ De gewraakte formulering is het vermelden van de "kerkschat" als herkomst van de koopsom: *quas comparauit Florbertus abba de auro ualente solidos mille de thesauris sancti Petri Blandinio monasterii* (het woord *Blandinio* is, zoals A. Verhulst wist aan te tonen, een latere interpolatie). Dat een dergelijke formulering niet ongewoon is in een Merovingische verkoopoorkonde blijkt uit een charter van 8 juni 733 voor de abdij van Saint-Martin in Tours: *unde accepi a vobis pretium de thesauro ipsius sancti, in quo mihi bene complacui et hoc est solidos XXX* (K.H. DEBUS, *Studien zu merovingischen Urkunden und Briefen. Untersuchungen und Texte*, in *Archiv für Diplomatik*, 14 (1968), nr. 24, pp. 133-134).

plaats waar de Sint-Baafsabdij zich bevond)²². Voor Mohr daarentegen, die zich in dit verband zowel steunt op zijn favoriete kroniekschrijver Jan van Tielrode (pp. 11 en 97) als op een studie van A. Verhulst, die hij verkeerd begrepen heeft (p. 62 n.38)²³, wordt met *castrum Gandavum* het gebied aangeduid tussen Leie en Schelde. Hij interpreteert het immers "einfach als Bezeichnung für die damalige Stadt Gent" (p. 62) of nog als "das heutige Stadtzentrum von Gent mit der Bavokathedrale" (pp. 97-98). In dezelfde gedachtengang is het 10de-eeuwse *portus Gandensis* bij de Sint-Janskerk voor hem gewoon de voortzetting van het oudere *castrum Gandavum* (p. 61), dat hij elders betitelt als een "vorkarolingische Siedlung" (p. 80). Van Amandus wordt nu in de *Vita Bavonis* niet enkel gezegd dat hij in dit *castrum Gandavum* een kerk ter ere van de hl. Petrus bouwde (*basilicam autem ibi in honore beati Petri apostoli fecit construi*), maar ook dat hij deze kerk wijdde "aan de allerhoogste Heer" (*altissimo Domino consecravit*). Mohr ziet hierin een aanwijzing dat deze Sint-Pieterskerk, die hij situeert op de plaats van de huidige kathedraal, oorspronkelijk aan Christus of Sint-Salvator gewijd was en gaat - geheel in tegenstrijd met zijn voortdurende bewering dat de *portus*-kerk (Sint-Jans) teruggaat op een door Amandus gebouwde kerk (pp. 80, 108, 110, 116-117, 120-121) - zelfs zover om aan te nemen dat deze Sint-Salvatorskerk ouder is dan de hl. Amandus, wat meteen impliceert "dass schon vor der Wirksamkeit des Amandus in Gent eine christliche Mission bestand" (p. 65). Vervolgens legt Mohr vanuit dezelfde optiek een verband tussen deze door hem gepostuleerde Merovingische Sint-Salvatorskerk en de latere H. Kerstkerk (p. 63: "Merkwürdig ist es ja, dass es später in Gent eine Christuskirche gegeben hat, die als Pfarrkirche für den Bezirk des Bavoklosters galt"). Hij wijst daarbij op de 14de-eeuwse *Annales Sancti Bavonis* die de H. Kerstkerk onder het jaar 1072 uitdrukkelijk als de parochiekerk van het *castrum Gandavum* bestempelen (*ecclesia parochialis in castro Gandensi sita, que vulgariter nominatur ecclesia sancti Christi sive Christikerka*) en ziet er, gezien zijn foutieve interpretatie van de term *castrum Gandavum*, blijkbaar het ultieme bewijs in voor de gelijkstelling van de Sint-Janskerk met de H. Kerstkerk. Voor de toch niet onaanzienlijke

²² A. VERHULST, *Over de stichting en de vroegste geschiedenis*, pp. 19-23; cf. IDEM, *De vroegste geschiedenis en het ontstaan van de stad Gent*, in *H.M.G.O.G.*, n.r., XXVI (1972), pp. 12-13 en A. VERHULST - G. DECLERCQ, *Het vroeg-middeleeuwse Gent*, pp. 46-49.

²³ Mohr verwijst meer bepaald naar A. VERHULST, *De vroegste geschiedenis en het ontstaan van de stad Gent*, p. 16, waar evenwel geen sprake is van het *castrum Gandavum*, maar wel van het verschillend gebruik van de namen *Ganda* en *Gandavum*. De eerste duidt de plaats aan de samenvloeiing van Leie en Schelde aan waar de Sint-Baafsabdij zich bevond (het was tevens de oorspronkelijke benaming van dit klooster); met de tweede werd wellicht vanaf de tweede helft van de 9de eeuw de nederzetting aan de Schelde (bij de latere Sint-Janskerk) aangeduid.

moeilijkheid dat de Sint-Janskerk toebehoorde aan de Sint-Pietersabdij, terwijl de H. Kerstkerk in het bezit was van Sint-Baafs, heeft Mohr dadelijk een verklaring bij de hand: in 964 zou de oorspronkelijke Sint-Salvatorskerk in handen van de Sint-Pietersabdij zijn gevallen, die ze "in einseitiger Weise" tot Sint-Janskerk omdoopte, en bij een reorganisatie van het Gentse parochiewezen in de jaren 1067-1073 zou ze onder de benaming H. Kerst tenslotte definitief overgegaan zijn in het bezit van de Sint-Baafsabdij. Voor een "normale" lezer is de bovenstaande samenvatting van de absurditeiten die in het boek te lezen staan op pp. 62-65 allicht moeilijk te volgen, maar Mohr laat zich zelfs door de toch wel vreemde patrociniënwisseling, waartoe zijn constructie aanleiding geeft (van Sint-Salvator over Sint-Pieter en Sint-Jan naar H. Kerst), niet uit zijn lood slaan. Zonder zich hierover druk te maken, bemerkt hij in een voetnoot laconiek: "Eine Behandlung des Patrozinium-Problems für diese Kirche ... würde hier zu weit führen und könnte beim Stand der Quellenlage nicht zu einem positiven Ergebnis kommen" (p. 65 n. 52).

We zouden zo nog wel een tijdje kunnen doorgaan, maar na de onzinnige gelijkstelling van de Sint-Janskerk met de H. Kerstkerk zal het voor iedereen wel duidelijk zijn dat het boek van Mohr in feite waardeloos is. Met dit scherpe oordeel wil ik niet ontkennen dat er in de 155 pp. van dit boek hier en daar wel eens een interessante bemerking verscholen zit²⁴, maar als geheel deugt deze studie zeker niet. Voeg daarbij nog dat het boek verward is en vol tegenstrijdigheden zit, en men beseft dat het zeker geen aan te raden lectuur is voor wie enig inzicht in de op zich al moeilijke problematiek van de Gentse vroegste geschiedenis wenst te verwerven.

Op een ogenblik dat het steeds moeilijker wordt om gedegen historisch werk nog gepubliceerd te krijgen, vraagt men zich af hoe het mogelijk is dat een boek dat zoveel ongerijmdheden bevat toch een ernstige uitgever, i.c. het Instituut voor Middeleeuwse Studies van de KU Leuven, heeft gevonden. Al even verbazingwekkend is het feit dat deze publicatie bovendien tot stand gekomen is met de steun van het Fonds voor Kollektief en Fundamenteel Onderzoek (FKFO). Voor de reeks "Mediaevalia Lovaniensia" betekent de uitgave van een dergelijk werk zonder meer een onuitwisbare smet op het blazoën.

²⁴ Ik denk daarbij o.m. aan zijn hypothese over de aanvang van het abbatiaat van abt Womar in Sint-Pieters (pp. 136-140), die een verklaring zou kunnen bieden voor de tegenstrijdige abbatiaatsjaren die we in de oorkonden van de Sint-Pietersabdij voor deze abt aantreffen; zie over deze problematiek M. GYSSELING - A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica*, I, pp. 115-116. Over het algemeen genomen kan het laatste hoofdstuk (pp. 123-148: "Die Durchführung der Klosterreform des Grafen Arnulf") overigens positiever beoordeeld worden dan de rest van het boek.